

ЈЕДНО САВРЕМЕНО ИСТРАЖИВАЊЕ НА ПОЉУ БОГОСЛУЖЕЊА У АНГЛОСАКСОНСКОЈ ЕНГЛЕСКОЈ (597–1000)

Ивица Чапоровић*
Универзитет у Београду,
Православни богословски
факултет

Апстракт: У раду ће бити ујоређена два истраживања из XX и XXI века на пољу разумевања и егзегезе богослужбених текстова у англосаксонској Енглеској: Јозефа Јунгмана (1889–1975) и Цесија Билета (од 2003. године се бави истраживањима на пољу литургије и црквеног појања) на основу историјских извора; с тим што ће посебан акценат бити стављен на новије истраживање које је далеко обухватније и подразумева рад на – до сада – само описаном историјском извору. Суштина самог рада биће научни приказ књиге Служба Божија у англосаксонској Енглеској 597–1000, аутора Цесија Билета, уз компаративну анализу ове књиге са делом Јозефа Јунгмана (Joseph Jungmann, S. J., *The Mass of the Roman Rite*).

Кључне речи: Служба Божија, англосаксонска Енглеска, црквено појање, Правило Светеи Бенедикта.

Увод

Истраживања на пољу литургије могу да допринесу бољем схватању развоја богословља, али и да помогну да се реконструише сам живот хришћана у периоду из којег потичу молитвословља, обреди и – на крају – анафоре. Почев од IV века богослови покушавају да опишу структуру већ стандардизоване анафоре, односно анафорâ, како би на тај начин описали како се развија молитвеност међу хришћанима и како се развија однос Светог Писма и Светог

* chivica@gmail.com.

Предања који се најбоље огледа у богослужењу.¹ Пошто су мисионари свуда по свету раширили Реч Божију, уз проповед и крштавање требало је да новопросвећене народе утврде у вери кроз богослужење, а такав је и пример који ће бити истражен на овим страницама – богослужење у англосаксонској Енглеској. Биће упоређена два истраживања из XX и XXI века: Јозефа Јунгмана (1889–1975) и Џесија Билета (од 2003. године се бави истраживањима на пољу литургије и црквеног појања) на основу историјских извора; с тим што ће посебан акценат бити стављен на новије истраживање које је далеко обухватније и подразумева рад на – до сада – само описаном историјском извору.

Компаративна анализа Билетовог истраживања и традиционалног става о богослужењу у англосаксонској Енглеској

– анализа књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској 597–1000* –

Истраживање описано у овом раду биће, дакле, засновано на тумачењу књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској 597–1000*, аутора Џесија Билета,² а уз опис књиге биће направљена компаративна анализа са – мањим по обиму, али веома квалитетним – истраживањем Јозефа Јунгмана о истој теми, из друге половине XX века.

Истраживање Џ. Билета подељено је у девет поглавља:

1. О новим нарацијама историје Службе Божије у англосаксонској Енглеској;
2. Служба Божија на латинском Западу у раном средњем веку;
3. Служба Божија у Енглеској од мисије Августина до првог викиншког напада (597–835);

¹ Jasper, Ronald Claud Dudley; Cuming, G. J. *Prayers of the Eucharist: early and reformed*, Liturgical Press 1990, 12.

² Billett, Jesse, *The Divine Office in Anglo-Saxon England, 597–c.1000*, Henry Bradshaw Society, 2014.

4. Служба Божија у Енглеској од првог викиншког периода до Дунстана из Гластонберија (835–940);
5. Служба Божија и бенедиктинске реформе у Енглеској у X веку;
6. Методологија проучавања англосаксонског богослужбеног појања;
7. Два сведочанства о секуларним мелодија у X веку (Durham, Cathedral Library, A. IV. 19, and Cambridge, Corpus Christi College 41);
8. Фрагмент енглеског бенедиктинског *Бревијара* из X века (London, British Library, Royal 17. C. XVII, fols. 2–3 и 163–6);
9. Фрагмент енглеске бенедиктинске књиге за појање (Oxford, Bodleian Library, Rawl. D. 894, fols. 62–3); и на крају је постављена хипотеза о начину стварања бенедиктинске службе.

После основне студије аутор доноси и четири додатка: *Appendix A*: Transcription Conventions; *Appendix B*: London, British Library, Royal 17. C. XVII, fols. 2, 3, 163–6; *Appendix C*: Oxford, Bodleian Library, Rawl. D. 894, fols. 62–3; *Appendix D*: London, British Library, Burney 277, fols. 69–72, and Stowe 1061, fol. 125. После додатака, аутор доноси општи индекс, индекс рукописа, индекс литургијских облика и библијски и индекс богослужбених читања.

Периодизација коју Џ. Билет примењује приликом постављања самог концепта истраживања има везе са акцентом аутора на реформаторским искорацима, који су били приметни у неколико етапа у англосаксонској Енглеској. То су први римски мисионар на Острву – Августин, затим Дунстан из Гластонберија, и – на крају – можда и најважнији, бенедиктинци као носиоци реформи у X веку.

На литургичка питања која се постављају када се говори о христијанизацији Британског острва у VI и VII веку врло је тешко одговорити. За то постоји неколико разлога. Прво, треба доћи до материјалних доказа о коришћењу једног или другог обреда, а затим и о историјским консеквенцама који су настајале услед политичких промена у Енглеској. Пратећи три периода, преаугустиновски, аугустиновски и Теодорово доба (периоди који трају од 597. године

до краја VII века), намећу се следећа питања: Каква је била Света Литургија и какав је био обред пре доласка Августина,³ дакле пре 597. године и доласка римских мисионара на Острво? Затим, како се богослужило онда када је Августин евангелизовао Британско острво? И последња два питања: Какав облик Свете Литургије је – затим – пронашао Теодор, и да ли је он и на који начин променио богослужење у Енглеској?

У првом одељку књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској 597–1000* аутор говори о каквом обиму истраживања ће бити реч: поред Литургије, аутор истражује Псалтир, који користе у богослужењу Англосаксонци у Енглеској, и молитве, које свакодневно изговарају монаси и монахиње. Пошто је немогуће раздвојити проучавање историјата и развоја богослужења на Британском острву од континенталног дела западне Европе, Ц. Билет пружа опсежан пресек историјског развоја Службе Божије на Острву и Континенту и наглашава два типична облика богослужења: *свешовној* и *монашкој*, уз ограду да је немогуће – до краја – описати богослужење на поменутих просторима. Овде треба запазити да је – пре Билета – Јозеф Јунгман навео да је Келтска Литургија – у ствари – Римска Литургија коју су користили народи у северозападној Европи, најпре Ирци и Шкоти. Главни носиоци овог начина богослужења били су ирски и шкотски монаси-луталице који су ишли од места до места, од манастира до манастира и служили Литургију по сопственом обреду. У току ходочашћа они су пролазили кроз многе земље и на тај начин утицали на хришћане из тих области да мењају свој обред. Богослужење је – како Јунгман каже – имало тај *лушалачки* карактер. Што се самог обреда тиче, Келтска Литургија је, судећи према неколицини сачуваних споменика, углавном била сачињена

³ Августин је мисионар кога је послао папа Григорије Велики. Папа Григорије је послао мисионаре на Острво у петој години своје владавине (590). Прво је почео да размишља о монаху Августину, као човеку који може да оствари његове мисионарске захтеве. У њему је, већ тада, видео човека који ће моћи да у Енглеској усагласи мисионарски рад са ширењем хришћанске културе међу варварским племенима. Папа Григорије је мисионаре потражио међу монасима, које је пре тога већ образовао да знају и схвате јерархијско устројство Цркве и припремио их за пастирски рад. Управо је то била папина жеља – да се обнови монаштво новим изазовима, односно мисионарењем међу паганима. Веза Цркве у Франачкој са Августиновом мисијом – која је према Острву ишла преко франачке територије – била је дубља од обичног гостопримства. Григорије је обавестио владара Франачке да је препоручио Августину да регрутује свештенике из њиховог краљевства који би помогли римским монасима у евангелизацији. Беда је потврдио присуство франачких преводилаца и тумача међу Августиновим монасима приликом њиховог уласка у луку Кент. *Cf.* Беда I, 25.

од елемената преузетих из неколико обреда: мозарапског, галиканског, источњачког и, наравно, римског.⁴ Са друге стране, говорећи о Галиканској Литургији, Јунгман каже да су недостатак средишта и разноврсност обреда утицали на то да овај тип Литургије замени већ у VIII веку Римска Литургија, а да је на Британском острву јак утицај на Римску Литургију извршио англосаксонски елемент.⁵ Јунгман посебно наглашава промене које је римски папа Григорије Велики (590–604) начинио да би све вратио на претходно, једноставније, богослужење.⁶ За стварање књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској, 597–1000* ово је било од посебног значаја, јер је тако уобличена Литургија сигурно дошла у Енглеску. Дакле, са разлогом претпостављамо да је Теодор половином VII века наишао на богослужење римског обреда,⁷ са извесним варијацијама које су користили монаси под утицајем *бенедиктинског правила*. Адријан је у богослужбену употребу увео и поштовање неких светитеља, односно написао је службе тим светитељима, и увео их у литургијски календар у Кентерберију.⁸

Ово је описано у другом поглављу књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској, 597–1000*. На крају овог – можда и најбитнијег поглавља у књизи – треба истаћи, када се говори о Теодоровој богослужбеној пракси и оном обреду који је затекао у Енглеској, да је основа свих анафора свуда била иста, али ако кренемо у дубљу анализу *мисалâ* долазимо до озбиљнијих разлика између мозарапских⁹ и амвросијанских и бенедиктинских литургијских структура. Немогуће је да се, са овог становишта, сада говори о томе колико и на који начин је Византијска Литургија утицала на латинску литургијску праксу Архиепископа кентерберијског Теодора из Тарса (602–690). Постоје назнаке да су се у Енглеској у

⁴ Joseph Jungmann, S. J., *The Mass of the Roman Rite: Its Origins and Development*, Four Courts Press, 1986, 45.

⁵ *Ibid.*, 47.

⁶ *Ibid.*, 58.

⁷ Н. Мајр-Хартинг, *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, 3rd ed. London, 1991, 168–174.

⁸ Michael Lapidge (ed.), *Archbishop Theodore, Commemorative Studies on his Life and Influence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, 222.

⁹ Како би разликовали Римску Литургију која се у прво време служила само у Риму и околини, неки научници су користили појам Галиканска Литургија да једном речју опишу све варијације Западних Литургија – у Галији, Шпанији и на Британском острву. Сам појам није карактерисао обред у Галији, већ и Амвросијев, мозарапски и келтски обред. Занимљиво је да су сви заједно имали у себи неке источњачке елементе, који нису постојали у Римској Литургији.

VII веку користиле јелинске молитве из антиохијског *Службеника из VII века*.¹⁰ Из те књижице су се користиле: јектеније, Молитва Господња, Символ вере и *Sanctus*, што показују разни рукописи из англосаксонског периода.¹¹

Следеће – треће поглавље књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској, 597–1000* – говори о наредном историјском периоду тзв. *Златном добу англосаксонске Енглеске (597–835)*, али уз ауторову оgradu да је врло тешко реконструисати богослужење у овом раздобљу зато што није сачувана ни једна од рукописних богослужбених књига у целини. Упркос тој чињеници, постоје неке назнаке структуре обреда у фрагментима из књига које описују како се певало у неколико англосаксонских кућа, односно из књига у којима су црквени великодостојници из тог времена описали богослужбени идеал коме теже; а идеал је била – **римска монашка служба**. Аутор уз ово акцендовање идеала коме се тежило у Енглеској, додаје и истраживање на пољу црквеног појања у тадашњој Енглеској. Говорећи о сиријским утицајима на Литургију на северозападу Европе, Луј Бује закључује како су трговци из Сирије донели са собом и *начин веровања*, односно обред, који је прихваћен.¹² У *Сшоу Мисалу* налазимо делове Келтске Литургије (*само канон Евхаристије*) који јасно показују да је та Литургија имала и галиканско и мозарапско порекло, уз нагласак да то нису биле две, већ само једна Литургија. Ова Литургија, коју Луј Бује назива галиканско-хиспанском, упоредо са келтским и италијанским варијантама потпуно је нестала. У Енглеској је за то био *крив* Сабор у Витбију (664) на коме је победила римска пракса, а изгубио келтски конзервативизам.¹³ Дакле, и овај догађај морамо да узмемо у обзир када говоримо о Литургији на Острву у VII веку.

У периоду од VI до VIII века, Римска Литургија је постепено ширила свој утицај, али је и примала неке галиканске елементе. Процес узрочно-последичних веза између Енглеске и Континента започет је – управо – у Енглеској,¹⁴ јер су у Римску Литургију уметана локална предања, нпр. тако нешто запажамо и у Литур-

¹⁰ Bischoff and Lapidge (eds.), *Biblical Commentaries from the Canterbury School of Theodore and Hadrian*, Cambridge University Press, 1994, 168–173.

¹¹ *Archbishop Theodore*, 233.

¹² Опширније види у Bouyer, Louis, *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharist Prayer*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana 1968, 316–317.

¹³ *Ibid.*, 317.

¹⁴ Geoffrey Wainwright, Karen B. Westerfield Tucker (eds.), *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford University Press, 2006, 177.

гији која се служила у енглеским епархијама у Јорку, Линколну, Хирфорду и Бангору.

Четврто – уједно и најкраће по обиму – поглавље у књизи *Служба Божија у англосаксонској Енглеској, 597–1000* говори о богослужењу у периоду када полако долази до опадања у Цркви у Енглеској, јер су се монаштво и клир налазили у великој кризи, коју је најбоље осликао краљ Алфред (871–899) речима „да само неколико свештеника разуме речи богослужбених песама, које понекад укратко преводе са латинског на енглески језик“.

Пето поглавље говори о покушајима реформе у духу бенедиктинског обреда, који се сам по себи наметнуо, јер су у Енглеској од VII века богослужили према римској пракси, а од половине VIII века у обред су имплементирани и одлике келтског и галиканског обреда. Дакле, у овом контексту, треба да сва истраживања буду заснована на монашком животу у англосаксонској Енглеској, односно на *Правилима Светиої Бенедикшиа* према којима је био устројен монашки живот на Острву.¹⁵ Јозеф Јунгман запажа да је постојао посебан развој старе молитве верних на северозападним просторима и то у склопу римске праксе. У ирском *Сшоу Мисалу*¹⁶ јектеније су праћене одговором народа: „Oremus te, Domine, exaudi et Misere-re (Presta Domine presta)“, на галикански начин. Дакле, на ирску праксу је утицао галикански обред; али нема забележених података у коликој мери је на поредак и на англосаксонску праксу утицала Галиканска Литургија.¹⁷ Дакле, обред у Енглеској до IX века доживео је низ промена и утицаја па је постао врло комплексан конгломерат, који је временом дошао до таквог стадијума да је било неопходно да се реформише.

¹⁵ Бертрам Колгрејв наглашава да је Августин са својим монасима из Рима донео на Острво *Правило Светиої Бенедикшиа*, те да је у Енглеској устројио манастире, који су вероватно први бенедиктински манастири ван италијанских простора. Cf. *Vita Wilfridi: Life of St. Wilfrid by Eddius Stephanus*, ed. and trans. B. Colgrave, Cambridge 1927, 161.

¹⁶ *Сшоу Мисал* – *Stowe Missal* – јесте превод латинског и англиканског мисала који је начињен у манастиру Лора у IX веку, који је наручио један од бакинџемских војвода за Библиотеку Стоу. Обред Литургије и начин крштења који је приказан у овом мисалу показује келтске утицаје настале још пре 650. године, како оне из Патриковог, тако и оне из каснијег времена. Овај мисал је писан на латинском језику, а представља *Литургијон* ране Ирске, односно Келтске Цркве. Књига садржи Литургију, Крштење, Молитве за болне, за исповест и за разне потребе, а затим и антифоне и друге молитве. Мисал је посвећен светитељима који су Христову Светлост донели свету и онима који њихову мисију настављају. Cf. <http://celticchristianity.org/library/stowe.pdf>, посећено 16. јануара 2007.

¹⁷ Jungmann, J., *op. cit.*, 485–487.

Други део књиге *Служба Божија у англосаксонској Енглеској, 597–1000* – од шестог поглавља („Методологија проучавања англосаксонског богослужбеног појања“) до краја – говори о рукописним сведочанствима о богослужењу и црквеном појању. После оскудне, али за разумевање довољне, литургијске грађе, аутор се окреће рукописним књигама из којих се појало на богослужењу. Општи став је да се појање није много разликовало у VI и VII веку у Константинопољу (на Истоку) и у Риму (на Западу), јер су латински првојерарси следовали јелинским. У свим саборним црквама у већим градовима Царства појало се на исти или на сличан начин. Међутим, сачуван је спис, додуше из каролиншког периода, који може бити приписан и предању папе римског Григорија Великог – *Књига антифона*, који је веома важан за разумевање појања у Енглеској. Иако међу старим рукописима није записан нотни распоред мелодија, из X века постоје сачувани списи са неумама. Пре тог периода, од пре папе Григорија Великог, песме су записиване према предању у облику у којем су се тада изводиле. Папа Григорије је доста учињено на пољу црквеног појања, али можемо само да нагађамо његов реалан допринос и размеру његових реформи. Ипак сам атрибут *трипоријанско* црквено појање не може да се сматра за случајност.¹⁸

Антифоно појање садржи само појање антифона а *cantatorium* садржи песме које су појали солисти са амвона. Јозеф Јунгман каже да је сачувано неколико *cantatoriuma*.¹⁹ Бенедиктинска реформа у појању запажена је у два рукописа којима се бави – у седмом поглављу – Билет – *Durham, Cathedral Library, A. IV. 19*, и *Cambridge, Corpus Christi College 41*. Он наводи да је чисто бенедиктинско монаштво настало у Енглеској у IX веку, кроз комбинацију ефеката страних инвазија и домаћег (острвског) живота у Цркви; тако да је истинско монаштво у том периоду – заједно са монашком Литургијом – реформисано до својих оригиналних почетака. Ту обнову на Острву су предводили Свети Дунстан, Етелволд и Освалд, а она је еквивалентна обновама у манастиру Вермаут-Цероу из VIII века, односно оној кентербериској из VII века. Билет – даље – сматра да би већина истраживача англосаксонске историје ово одбацила, посебно због слабог или веома површног познавања литургије, односно Службе Божије у поменутиим раздобљима.

Најбитнија карактеристика оба рукописа која Билет анализира је да су према њима певали и монаси у манастирима и свештеници

¹⁸ *Ibid.*, 64–65.

¹⁹ *Ibid.*, 65.

у градским црквама. Остаје жал што нису сачуване богослужбене књиге из ранијег периода, тако да се не може са сигурношћу говорити о обиму реформи на пољу богослужења и појања. Треба нагласити да Беда не сведочи много о појању, али истиче да су Теодор и Вилфрид (обојица из VII века) били забринуте да ли да примене римско појање – *тријоријанско црквено појање* – у Кентерберију.²⁰

Није сачуван ни један материјални доказ какво је било појање у Кентерберију у англосаксонском периоду. Са друге стране, римски начин антифоног појања папа римски Григорије Велики створио је по узору на јелински,²¹ а није била реткост да су се чак и песме појале на јелинском језику. Према предању, постоје службе у којима се и данас поје, како на јелинском, а оно и на латинском језику. У време Архиепископа Теодора, протопсалт Јован је из Рима дошао у Енглеску са задатком да научи енглеске хришћане да певају онако како се поје у Риму. Он је написао *ordo* за Англосаксонску Цркву после 680. године. Његов спис, нажалост, не постоји у оригиналу, али су сачуване две касније франачке ревизије.²²

На крају, можемо да кажемо да се појање у Енглеској није много разликовало од оног у Византији, јер је Теодоров утицај на Енглеску Цркву врло јак – али тај утицај би требало да се истражи дубљом анализом литургијских рукописа тог периода на Истоку (Константинопољ и Антиохија) и на Западу (Рим).

У осмом поглављу – „Фрагмент енглеског бенедиктинског Бревијара из X века (*London, British Library, Royal 17. C. XVII, fols. 2–3 и 163–6*)“ – Билет покушава да реконструише Службу Божију у X веку, јер су у фрагментима дати библијски одељци који су читани на богослужењима. Како Билет истиче, ови рукописи нису били интересантни за научнике до XX века. Међутим, ови фрагменти могу да буду од велике помоћи приликом реконструкције богослужбене праксе у англосаксонској Енглеској.

Билет наводи да је – после опсежног истраживања – јасан доказ бенедиктинске реформе и утицаја у Енглеској пронашао у спису *Regularis Concordia* који може да истакне и утицај каролиншке обнове монаштва у IX веку. Служба Божија у рукопису *Concordia* јесте на бенедиктинском курсу, али разликује световну од монашке Службе.

У претпоследњем поглављу проучени су посткаролиншки рукописи у којима су записане службе за посебне празнике који су

²⁰ Беда, IV, 2: *sed et sonos cantandi in ecclesia, quos eatenus in Cantia tantum nouerant, ab hoc tempore per omnes Anglorum ecclesias discere coeperunt.*

²¹ Jungmann, J., *op. cit.*, 74.

²² *Ibid.*, 65.

прослављани у Енглеској у датом периоду, а све то у контексту реформи X века: *Oxford, Bodleian Library, Rawlinson D. 894, fols. 62–3 (Summary Catalogue 13660)*.

Последње поглавље може да се третира као својеврсни закључак у којем су синтетисане све теорије које могу да помогну у реконструисању Службе Божије према франачком концепту одвајања монашког служења, заснованог на *Правилу Светиої Бенедикта*, које је заживело у Енглеској у X веку. Два поменућа – рукописна – фрагмента из књига које су написане после бенедиктинских реформи откривају два веома различита приступа самом процесу стварања бенедиктинске Литургије.

Билет добро запажа да је главни проблем ове хипотезе то што је немогуће одговорити на три питања: Када је *Правило Светиої Бенедикта* заживело у Енглеској; да ли су енглески игумани своје монахе водили према поменутом или према неком другом правилу; и – ако јесу – да ли су били обавезни да правило користе и у Литургији. Одговори на ова питања доносе заједнички закључак да се бенедиктинска Литургија сјединила са бенедиктинском монашком побожношћу и дисциплином. Ова Билетова хипотеза стоји насупрот мишљењу историчара из XX века који су сматрали да је Литургија била одвојена у односу на англосаксонски приступ монаштву. Џон Блер наводи да је *минстер модел*²³ – односно да су монаси и свештеници заједно живели и служили у отвореним храмовима, чинећи на тај начин срж црквене заједнице – био карактеристика ране Англосаксонске Цркве, а Билет – надовезујући се на речено – наглашава да су импликације овог модела за Службу Божију суштинске, те да је сигурно да су се Литургија и монаштво, односно приступ самој Служби и монашком начину живота, били сједињени у периоду до XI века.

Закључак

Поредећи истраживања на пољу богослужења и утицаја у англосаксонској Енглеској (597–1000) долази се до врло конкретног закључка: Служба Божја – како богослужење дефинише Ц. Билет – јесте била под римским утицајем све време, са неколико реформаторских искорака: на првом месту је то био келтски утицај, а

²³ John Blair, „Debate: ecclesiastical organization and pastoral care in Anglo-Saxon England“, *Early Medieval Europe* Vol. 4, Iss. 2 (1995), 193–212.

затим и франачки. Први мисионари из Рима који су на Острво крочили 597. године донели су римски обред и све време су се трудили да у свест Англосаксонаца уграде најинтимнији однос према Риму, римском обреду, римском појању и римском начину регулисања монашког живота. Џеси Билет и Јозеф Јунгман, иако са различитих полазишта, долазе до истог, односно врло блиског, закључка да је неопходно добро познавати историју богослужења и монаштва, како би се објаснио развој Службе Божије и све промене, реформе и егзегеза богослужбеног текста у англосаксонској Енглеској од 597. до 1000. године.

Јозеф Јунгман је дошао до општег закључка, а Џеси Билет је тај закључак детаљно проблематизовао и доказао све хипотезе, тако да може да се нагласи да је становиште истраживања из XXI века далеко комплексније и засновано на веома прецизној анализи рукописне грађе као примарног историјског извора, који је у рукама имао и Јунгман, али се њиме није детаљно позабавио.

* * *

Библиографија:

Извори

Беда – *Venerabilis Baedae* (2002 [1896]), *Historiam ecclesiasticam gentis Anglorum*, ed. Carolus Plummer, A. M [Reprint of the original edition published by Oxonii, 1896], Gorgias Press.

Colgrave, B. (ed. and trans.) (1927), *Vita Wilfridi: Life of St. Wilfrid by Eddius Stephanus*, Cambridge.

Сџугије

Billett, J. (2014), *The Divine Office in Anglo-Saxon England, 597–c.1000*, Henry Bradshaw Society.

Bischoff and Lapidge (eds.) (1994), *Biblical Commentaries from the Canterbury School of Theodore and Hadrian*, Cambridge University Press.

Blair, J. (1995), „Debate: ecclesiastical organization and pastoral care in Anglo-Saxon England“, *Early Medieval Europe* Vol. 4, Iss. 2 (1995), 193–212.

Bouyer, L. (1968), *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharist Prayer*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.

Jasper, R. C. D., Cuming, G. J. (1990), *Prayers of the Eucharist: early and reformed*, Liturgical Press.

Jungmann, J., S. J. (1986), *The Mass of the Roman Rite: Its Origins and Development*, Four Courts Press.

Lapidge, M. (ed.) (1995), *Archbishop Theodore, Commemorative Studies on his Life and Influence*, Cambridge University Press, Cambridge.

Mayr-Harting, H. (1991), *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*, 3rd ed. London.

Wainwright, G., Westerfield Tucker, K. B. (eds.) (2006), *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford University Press.

Примљено: 8. 4. 2015.

Одобрено: 15. 4. 2015.

ONE CONTEMPORARY RESEARCH IN THE WORSHIP IN ANGLO-SAXON ENGLAND (597–1000)

Ivica Čairović

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: *In this paper are compared two researches (from the 20th and 21st century) in the field of exegesis and understanding of liturgical texts in Anglo-Saxon England: Joseph Jungmann's (1889–1975) and Jesse Billett's (since 2003, he was engaged in research in the field of Liturgy and Church chanting) that is based on the historical sources. Special emphasis is placed on recent research that is far more comprehensive and includes work on already described historical source. The essence of the work is a scientific review of the book The Divine Office in Anglo-Saxon England, 597–c.1000, by Jesse Billett, with a comparative analysis of Jungmann's book The Mass of the Roman Rite.*

Key words: *The Divine Office, Anglo-Saxon England, Church chanting, The Rule of Saint Benedict.*